

ਦਸੰਬਰ 2018, ਅੰਕ 2

Magazine on Low External Input Sustainable Agriculture

 LEISA
INDIA

ਖਾਸ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਕਰਣ

ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਦਾ ਅੱਠਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਅੰਕ ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਕੁੱਝ ਮੂਲ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

AME Foundation
No. 204, 100 Feet Ring Road, 3rd Phase,
Banashankari 2nd block, 3rd stage,
Bangalore- 560085, India
Tel: +91-080-22699512, +91-080-22699522
Fax: +91-080-22699410
E-Mail: leisaindia@yahoo.co.in

ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ
ਗਲੀ ਨੰ. 4, ਆਰ. ਵੀ. ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਗਰ, ਬਾਜ਼ਾਖਾਨਾ ਰੋਡ,
ਜੈਤੋ-151202 ਸੰਪਰਕ: 01635-231415, 503415
ਵੈੱਬਸਾਈਟ: khetivirasatmission.org
ਈਮੇਲ: khetivirasatmission@gmail.com

ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਆਈ. ਐੱਲ. ਈ. ਆਈ. ਏ. ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਤ੍ਰੈਮਾਸਿਕ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਹੈ।

ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ: ਕੇ. ਵੀ. ਐੱਸ. ਪ੍ਰਸਾਦ, ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ
ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸੰਪਾਦਕ: ਟੀ. ਐੱਮ. ਰਾਧਾ, ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ
ਅਨੁਵਾਦ ਕੋਆਰਡੀਨੇਟਰ: ਟਰਭਕ ਕੇਦਰਜਵ, ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ

ਸੰਪਾਦਕ ਮੰਡਲ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਕਰਨ: ਉਮੇਦਰ ਦੱਤ,
ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਦਬੜੀਖਾਨਾ, ਅਮਨਜੋਤ ਕੌਰ
ਪ੍ਰਬੰਧਨ: ਜੀ. ਜੀ. ਰੁਕਮਨੀ, ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ
ਲੇਆਉਟ ਅਤੇ ਟਾਈਪ ਸੈਟਿੰਗ: ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਗੜ
ਛਪਾਈ: '11 ਨਕਸ਼: ?ਗਾਂ ਡਗਤਜ਼ੋਂ, ਡਝਜਵ; ਤਹਨਬ ਝ/ਹਨਕ, ਚੀ 2, ਜਵਹਰਤਰਬ

ਆਵਰਣ ਫੋਟੋ: ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ
ਲੀਜ਼ਾ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਦੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ: ਫਾਰਮਿੰਗ ਮੈਟਰਜ਼ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ)
ਲੀਸਾ ਰੀਵਿਸਟਾ ਡੇ ਐਂਗਰੇਈਕੋਲੋਜੀਆ (ਲਾਤੀਨੀ ਸੰਸਕਰਨ)
ਲੀਸਾ ਇੰਡੀਆ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਕੰਨੜਾ, ਤਾਮਿਲ, ਉੜੀਆ, ਮਰਾਠੀ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਤੇਲਗੂ ਸੰਸਕਰਨ)
ਐਗਰੀਡੇਪ (ਪੱਛਮੀ ਅਫਰੀਕਾ, ਫਰੈਂਚ ਸੰਸਕਰਨ)
ਐਗਰੀਕਲਚਰਜ਼ ਐਕਸਪੀਰੀਐਂਸਿਅਸ ਏਮ ਐਗਰੀਕੋਲੋਜੀਆ ਬਾਜ਼ੀਲ
ਬੋਆਬਾਬਾਈਸਟ ਅਫਰੀਕਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਸਕਰਨ)
ਸੰਪਾਦਕ ਵੱਲੋਂ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਪੂਰੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਮੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਬੰਧਤ ਲੇਖਕ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ।
ਮਾਇਜ਼ੇਰੀਅਰ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ ਉਦਮ ਸਦਕਾ
ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ

ਪਿਆਰੇ ਪਾਠਕੋ

ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਖੇਤੀ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਦੇ ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ ਵੱਲੋਂ ਕੱਢੇ ਗਏ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਕਰਨ ਦਾ ਦੜਾ; ਟਖ ਅੰਕ ਆਪਜੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਬੇਹੱਦ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਨੂੰ ਆਪਜੀ ਤੋਂ ਮਿਲ ਰਹੇ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਗਾਰੇ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਸਦਕਾ ਲੀਜ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰਾਹੀਂ ਆਪਜੀ ਨਾਲ ਉੱਚ ਮਿਆਰੀ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਡੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਈ ਹੈ।

ਸਾਡੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹ ਹੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਰਹੇਗੀ ਕਿ 'ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ' ਦੁਆਰਾ ਖੇਤੀ-ਕਿਸਾਨੀ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਟਿਕਾਊ ਆਜੀਵਿਕਾ ਦਾ ਸਨਮਾਨਜਨਕ ਸਾਧਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਚੋਣਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਹਿਰੋਜ਼ੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਕਾਮਯਾਬ ਤਜਰਬਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਕਿਸਾਨ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਪੱਖੀ ਖੇਤੀ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਜੀ ਨਾਲ ਨਿਰੰਤਰ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਇਹ ਵੀ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਗਿਆਨ, ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਲਿਪੀਬੱਧ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਸਟੀਕ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਹੋਵੇ। ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਦੇ ਇਸ ਅੰਕ ਵਿੱਚ 'ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ' ਦੇ ਮੂਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਸਕਰਨ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੁੱਝ ਚੋਣਵੇਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਉਲੱਥਾ ਤੁਹਾਡੀ ਨਜ਼ਰ ਕਰਨ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਦਾ ਹਥਲਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਕਰਨ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ 'ਤੇ ਖਰ੍ਹਾ ਉੱਤਰੇਗਾ।

ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਟੀਮ
ਦਸੰਬਰ-2018

ਲੀਜ਼ਾ ਘੱਟ ਬਾਹਰੀ ਆਗਾਤਾਂ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਖੇਤੀ ਦੀ ਸਿਰਮੌਰ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਇੱਕਮਿੱਕਤਾ ਰਾਹੀਂ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਸਮੁਦਾਇਕ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਲੀਜ਼ਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮਿਆਂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਰਵਉੱਤਮ ਇਸਤੇਮਾਲ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮੁਦਾਇਆਂ ਦੇ ਸ਼ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਲਈ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ, ਹੁਨਰ, ਆਪਣੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਭਵਿੱਖ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲੀਜ਼ਾ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਬਦਲਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਢਾਲਣ ਲਈ ਖੇਤੀ ਦੇ ਸਹਿਭਾਗੀ ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾ ਕੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਰਨਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਵਧਾਉਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਲੀਜ਼ਾ ਰਵਾਇਤੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੋੜ ਕੇ ਨੀਤੀ ਨਿਰਮਾਣ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਗਲੇਰੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਲੀਜ਼ਾ ਇੱਕ ਵਿਚਾਰ ਹੈ, ਇੱਕ ਪਹੁੰਚ ਹੈ ਇੱਕ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸੁਨੇਹਾਂ ਹੈ।

ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਰਵਾਇਤੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਨਿਵੇਕਲੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਘੱਟ ਬਾਹਰੀ ਆਗਾਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਰਾਹੀਂ ਟਿਕਾਊ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦੱਖਣ ਦੇ ਅਰਧ ਖੁਸ਼ਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਖੇਤੀ ਦੇ ਬਦਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਗਿਆਨ ਵਧਾਉਣ, ਸਿਖਲਾਈ, ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਏਜੰਸੀਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਵੰਡਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਏ. ਐੱਮ. ਈ. ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਗੁੱਛਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਛਕ ਕਿਸਾਨ ਸਮੂਹਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਵੇਂ ਖੇਤੀ ਪੱਦਤੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਪਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਪੂਰੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਾਨ ਸਬੰਧਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਦਾਰਿਆਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੇਖਣ-ਸਮਝਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਣ ਲਾਇਕ ਹਾਲਤਾਂ ਦੇ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਗ਼ੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੇ ਨੌਟਵਰਕ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। www.amefound.org

ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ ਸਵੈਨਿਰਭਰ, ਸਵੈਮਾਣੀ, ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਖੇਤੀ ਅਤੇ ਸਰਬਤ ਦੇ ਭਲੇ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਲੋਕ ਲਹਿਰ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਵਰ੍ਹੇ ਮਾਰਚ, 2005 ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਦੇਰਪੇਸ਼ ਖੇਤੀ ਸਿਹਤਾਂ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਅੰਤ ਗੰਭੀਰ ਸੰਕਟ ਖਿਲਾਫ਼ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਸੰਕਟ ਦੇ ਮੂਲ ਕਾਰਣ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਰਸਾਇਣਿਕ ਖੇਤੀ ਦੇ ਬਦਲ ਵਜੋਂ ਜ਼ਹਿਰ ਮੁਕਤ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਸੂਬੇ ਭਰ ਵਿੱਚ ਸੈਂਕੜੇ ਕਿਸਾਨ ਖੇਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਜ਼ਹਿਰ ਮੁਕਤ ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਇਬਾਰਤ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ। (www.khetivirasatmission.org)

ਮਾਇਜ਼ੇਰੀਅਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1958 ਵਿੱਚ ਹੋਈ। ਇਹ ਜ਼ਰਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਬਿਸ਼ਪ ਦੀ ਵਿਕਾਸਤਮਕ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਮਕ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਬੀਤੇ 50 ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਮਾਇਜ਼ੇਰੀਅਰ ਅਫਰੀਕਾ, ਏਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਲੈਟਿਨ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬੀ ਖਿਲਾਫ਼ ਲੜਨ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਹੈ। ਜਾਤੀ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਭੇਦ ਤੋਂ ਉਪਰਾਮ ਮਾਇਜ਼ੇਰੀਅਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿੱਤ ਸਹਿਯੋਗ ਲਈ ਤਤਪਰ ਹੈ। ਮਾਇਜ਼ੇਰੀਅਰ ਗਰੀਬਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰਤਮੰਦਾ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਥਾਨਕ ਭਾਗੀਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲਾਭਪਾਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਰੂਪਰੇਖਾ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਬੰਧਤ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਮਾਇਜ਼ੇਰੀਅਰ ਆਪਣੇ ਸਹਿਭਾਗੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਨਿਰੰਤਰ ਬਦਲਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਖੜਾ ਹੈ।

(www.misereor.de; misereor.org)

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਵਿਓਂਤਣਾ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਪ੍ਰਤਿ ਉੱਤਰ

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਅਤੇ ਮੁੜ ਦੁਹਰਾਉਣ ਨਾਲ, ਨਵੀਨਕਾਰੀ ਕਿਸਾਨ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਦਲਦੀ ਮਾਹੌਲ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਖਾਣੇ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਘਾਹ ਰੂਟ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅਵਿਸ਼ਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਸੰਸਥਾਗਤ ਅਤੇ ਨੀਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪੇਜ ਨੰ: 5

ਖੇਤੀ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ

ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਦੇ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਪਣਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੇ ਹਨ, ਵਿਕਾਸ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਖੇਤ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਭੂ-ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਵਿਚ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਨੁਕੂਲ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੀ ਲੰਮੀ ਮਿਆਦ ਦੀ ਸਥਿਰਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪੇਜ ਨੰ: 8

ਭੁੱਲੀ-ਵਿੱਸਰੀ ਫਸਲ ਦੀ ਵਾਪਸੀ ਭੂਰੇ ਰੰਗ ਦਾ ਬਾਜ਼ਰਾ

ਬੰਗਾਲ, ਕਰਨਾਟਕ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੋਜਨ, ਵਾਪਸੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿਸਾਨ ਛੋਟੇ ਭੂਰੇ ਬਾਜ਼ਰਿਆਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਬਾਜ਼ਰਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਸੰਕਟ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉੱਚ ਪੋਸ਼ਟਿਕੀ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਭੂਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਉੱਚ ਬਾਜ਼ਰੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਤੇ ਅਰਧ-ਸ਼ਹਿਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚਲੇ ਪੇਂਡੂ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਜੀਵਨ-ਸ਼ੈਲੀ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਕੁਪੋਸ਼ਣ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਦਾ ਵੀ ਜਵਾਬ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪੇਜ ਨੰ: 12

ਮੂਲ ਅਨਾਜਾਂ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸੁਰਜੀਤੀ, ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਮੁੜ ਜੁੜਨਾ

ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਚ ਕੇਰਵਾਵਲ ਪੰਚਾਇਤ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਪਾਇਆ ਕਿ ਬਾਜ਼ਰਾ ਆਧਾਰਿਤ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਚਾਲੂ ਕਰਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਪਾਹ, ਪਿਆਜ਼ ਅਤੇ ਕਣਕ ਵਰਗੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਭੁੱਖੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਨਾ। ਬਾਜ਼ਰਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਨਾ ਸਿਰਫ ਵਧੇਰੇ ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਚਾਵਲ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ, ਸਗੋਂ ਖੇਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਘਰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਦੁਬਾਰਾ ਜੁੜ ਗਏ ਜਿੱਥੇ ਬਾਜ਼ਰਾ ਕੇਂਦਰੀ ਹੈ।

ਪੇਜ ਨੰ: 16

ਸੌਕੇ ਤੋਂ ਸਮਰਿੱਧੀ ਵੱਲ

ਆਲਮੀ ਤਪਸ਼ ਚ ਨਿਰੰਤਰ ਵਾਧੇ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਅਣਸੁਖਾਵੇਂ ਮੌਸਮੀ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਕਾਰਣ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੀ ਖੇਤੀ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਅਣਕਿਆਸੇ ਸੌਕੇ, ਬੇਮੌਸਮੀ ਬਾਰਿਸ਼ ਅਤੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਲਗਾਤਰ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਆਜੀਵਿਕਾ ਲਈ ਸਿਰਫ ਅਤੇ ਸਿਰਫ ਖੇਤੀ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬੇਹੱਦ ਕਸ਼ਟ ਅਤੇ ਦੁੱਖਦਾਈ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਮੱਦ-ਏ-ਨਜ਼ਰ ਇਹ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਆਲਮੀ ਤਪਸ਼ ਕਾਰਣ ਦਰਪੇਸ਼ ਅਣਕਿਆਸੇ ਤੇ ਅਣਸੁਖਾਵੇਂ ਮੌਸਮੀ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਹਥਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਦੇਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖਿੱਤਿਆਂ ਚ ਕਿਸਾਨਾਂ, ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਮੌਸਮੀ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਲਈ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਯਤਨਾਂ 'ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸੁਰੇਸ਼ ਕਾਨਾ ਕੇ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਲੇਖ, “ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਵਿਓਂਤਣਾ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਪ੍ਰਤਿ ਉੱਤਰ” ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਦੇ ਇਕ ਜੈਵਿਕ ਕਿਸਾਨ ਭਾਸਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਮੀਨੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਸਥਿਰਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਫਲ ਯਤਨਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਸ਼ੁਲ ਭਾਮਰਾ ਅਤੇ ਸਈਦ ਏ ਏ ਇਸਹਾਕੀ ਫਰਹਾਨ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਦਾ ਦੂਜਾ ਲੇਖ, “ਖੇਤੀ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਵਾਤਵਰਣ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ” ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਦੇ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਨਕ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਅਥਾਰਟੀ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ 'ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਨੀਤਾ ਰੈਡੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਜੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਦਾ ਤੀਜਾ ਲੇਖ, “ਭੁੱਲੀ-ਵਿੱਸਰੀ ਫਸਲ ਦੀ ਵਾਪਸੀ ਭੂਰੇ ਰੰਗ ਦਾ ਬਾਜ਼ਰਾ” ਬੰਗਾਲ ਅਤੇ ਕਰਨਾਟਕ ਚ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲੁਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਭੂਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਬਾਜ਼ਰੇ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੋਜਨ ਵਜੋਂ ਵਾਪਸੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਮਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਸਿਸੋਦੀਆਦੀ ਲਿਖਤ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਦਾ ਚੌਥਾ ਅਤੇ ਅੰਤਿਮ ਲੇਖ, “ਮੂਲ ਅਨਾਜਾਂ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸੁਰਜੀਤੀ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਮੁੜ ਜੁੜਨਾ” ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਮੂਲ ਅਨਾਜਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਪੋਸ਼ਣਕਾਰੀ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਵਰਤਮਾਨ ਹਲਾਤਾਂ ਚ ਮੂਲ ਅਨਾਜਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੋਜਨ ਵਜੋਂ ਮੁੜ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਆਸ ਨਾਲ ਕਿ ਲੀਜ਼ਾ ਇੰਡੀਆ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਇਹ ਅੰਕ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ 'ਤੇ ਖਰਾ ਉੱਤਰੇਗਾ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਆਪਜੀ ਤੱਕ ਪੁੱਜਦੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਨੂੰ ਬੇਹੱਦ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ।

ਪੰਨਵਾਦ

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਵਿਓਂਤਣਾ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਪ੍ਰਤਿ ਉੱਤਰ

ਸੁਰੇਸ਼ ਕਾਨਾ ਕੇ

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਅਤੇ ਮੁੜ ਦੁਹਰਾਉਣ ਨਾਲ, ਨਵੀਨਕਾਰੀ ਕਿਸਾਨ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਦਲਦੀ ਮਾਹੌਲ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਖਾਣੇ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਜਿਹੇ ਜ਼ਮੀਨੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅਵਿਸ਼ਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਸੰਸਥਾਗਤ ਅਤੇ ਨੀਤੀਗਤ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ

ਭਾਸਕਰਨ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਦੇ ਕੁੰਭਕੋਨਾਮ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇਨਪਦੰਗੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਜੈਵਿਕ ਕਿਸਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਉਹ ਪਿਛਲੇ 15 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਵਿਚ ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਡਾ. ਨਾਮਾਮਲਵਰ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੈ। 2006 ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਅਧੀਰੰਗਮ ਵਿਚ ਨੈਲ ਤਿਰੁਵਿਜਾ (ਝੋਨੇ

ਦਾ ਫੈਸਟੀਵਲ) ਦਾ ਨਿਯਮਿਤ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਹੈ। ਰਵਾਇਤੀ ਝੋਨੇ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਜੈਵਿਕ ਖੇਤੀ ਅਤੇ ਕਾਸ਼ਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਹ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੇ ਬਦਲਾਅ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਨਜ਼ਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੇਤਰੀ ਖੋਜ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿੱਚ ਅਰਾਮਦਾਇਕ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਹਾਰਕ ਹੱਲ ਦਿੱਤੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਡੈਲਟਾ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਦੇ ਹੋਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ।

ਬਾਰਿਸ਼ ਦੇ ਨਮੂਨਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਭਾਸਕਰਨ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ 1991 ਤੋਂ 1995 ਦੌਰਾਨ ਨਿਯਮਤ ਮੌਸਮੀ ਮੀਂਹ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਦੋ

ਭਾਸਕਰਨ ਨੇ ਥਨਲ ਟੀਮ ਨੂੰ ਜਲਵਾਯੂ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਣ ਪਹੁੰਚ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਇਆ।

ਮੌਸਮਾਂ ਵਿਚ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ। ਸਾਲ 2000 ਵਿੱਚ, ਬਾਰਿਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਕਮੀ ਆਈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਫਸਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਏ। ਸਾਲ 2000 ਤੋਂ 2004 ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਮੀਂਹ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਕਮੀ ਆਈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੰਭੀਰ ਸੋਕੇ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੋ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ। ਪਰ ਸਾਲ 2005 ਵਿੱਚ, ਬਹੁਤ ਬਾਰਿਸ਼ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਹੜ੍ਹ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਬਾਰਿਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਚਾਨਕ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ - ਕਦੇ-ਕਦੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਤੇ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਬਹੁਤ ਘਾਟੇ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਕਿ ਸਾਲ 2010 ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ, ਸਾਲ 2012 ਅਤੇ ਸਾਲ 2013 ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੰਭੀਰ ਸੋਕੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਸੀ।

ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮੌਸਮ ਪੈਟਰਨ :-

20 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਬਾਰਿਸ਼ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਸੀ ਅਤੇ ਤਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਝੀਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਕਰੀਬ 10 ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ ਪਾਣੀ ਉਪਲੱਬਧ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਇਕ ਸਾਲ ਵਿਚ ਦੋ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਬਰਸਾਤੀ ਦਿਨ ਇੱਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ 3 ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ, ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਸਮੇਂ ਲਈ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਸੋਮੇ ਖੁਸ਼ਕ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਖੇਤੀ ਯੋਗਤਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਲਈ ਚੰਗਾ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਸਾਣਵੀਆਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਰਹਿਤ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਨੁਸਾਰ, ਹਰ ਸਾਲ 5 ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਸੋਕਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਸਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਾਰਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਬਾਅਦ ਇਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ 10 ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਬਾਰਿਸ਼ ਨਾਲ ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਸੋਕਾ ਵਰ੍ਹੇ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਬਦਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਣਹੋਣੀ ਬਾਰਿਸ਼ ਦੇ ਪੈਟਰਨ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਕਿਸਾਨ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਣਨੀਤੀ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਅਤੇ ਅਪਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਖਾਸ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਬਾਰਿਸ਼ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ ਫਸਲ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਮੌਸਮ ਵਿਗਿਆਨਕ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਵੀ ਗਲਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਬਾਰਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੈਟਰਨ ਨਾਲ ਸਿੱਝਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਜਲਵਾਯੂ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਪਹੁੰਚ :-

ਭਾਸਕਰਨ ਨੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਮੌਸਮ ਦੇ ਬਦਲਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਖੁਦ ਦੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸੋਚੀ। ਸਾਲ 2012 ਦੌਰਾਨ, ਜਦੋਂ ਕਿਸਾਨ ਗੰਭੀਰ ਸੋਕੇ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ, ਭਾਸਕਰਨ ਨੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਬਿਜਾਈ ਨਾਲ ਜਾਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 140 ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਵੈਲੈਪੀਨੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ। ਸਤੰਬਰ ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਰਿਸ਼ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਵਾਹੁਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬੀਜਾਂ ਬੀਜਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਨਮੀ ਦਿੱਤੀ। ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਉਗਣ ਲਈ ਨਮੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ। ਅਕਤੂਬਰ ਵਿਚ ਦੀਵਾਲੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਜੀ ਬਾਰਿਸ਼ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਝੋਨੇ ਦੀ ਫਸਲ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵਧਣ ਦੇ ਯੋਗ ਸੀ। ਅਕਤੂਬਰ, ਨਵੰਬਰ ਅਤੇ ਦਸੰਬਰ 'ਚ ਬੋਸਾਨਨ ਕੋਲ 10 ਦਿਨ ਨਦੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਸੀ। ਜਨਵਰੀ ਵਿੱਚ, ਝੋਨੇ ਦੀ ਫਸਲ ਵਾਢੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਬਾਸਕਰਨ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸੁਕਾਉਣ ਅਤੇ ਗਿੱਲਾਉਣ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, 140 ਦਿਨ ਦੀ ਮਿਆਦ ਦੀ ਫਸਲ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ 10 ਦਿਨ ਦੀ ਰੁੱਤ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸੁਕਾਉਣ ਦੀ ਮਿਆਦ ਦੇ 20 ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਈ। ਇਹ ਵਿਕਲਪਕ ਸੁਕਾਉਣ ਅਤੇ ਗਿੱਲੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਫਸਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਧਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਮਿਲੀ ਅਤੇ ਜਨਵਰੀ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਉਪਜ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਭਾਵੇਂ ਫਸਲ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਬਿਜਾਈ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਪੱਕਣ ਵਾਲੇ ਪੌਦੇ ਪੂਰੇ ਅਨਾਜ ਅਤੇ ਘੱਟ ਤੂੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਸਿੱਧੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਝੋਨੇ ਦੀ ਫਸਲ ਘੱਟ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਵਧ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸਾਲ 2016 ਵਿੱਚ, ਜੋ ਝੋਨੇ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਭਾਸਕਰਨ ਨੇ ਦੋ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਚਾਵਲ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਰੂੰਕੋਰਵਾਇ ਅਤੇ ਸੋਰਨਾਮਾਜੂਰੀ ਨਾਲ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਜੂਨ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਸਿੱਧੀ ਬਿਜਾਈ ਦੀ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ, ਹੇਠਲੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਬਾਰਿਸ਼ ਦੀ ਆਸ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਪਰ ਬਾਰਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਸੋਰਨਾਮਾਜੂਰੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਲ ਗਈ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸੁੱਕ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਰਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਰ ਕਰੂੰਕੋਰਵਾਇ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ, ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਬਚਾਅ ਬਿਹਤਰ

ਸੀ, ਇਸ ਨਾਲ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸਮ ਵੱਖਰੀ ਕਰ ਕੇ ਰਵਾਈ ਸੀਜ਼ਨ ਲਈ ਕੁਝ ਸਿੱਚਾਈ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਢੁਕਵੀਂ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਸੀਜ਼ਨ ਵਿਚ ਅਰਥਾਤ ਸਤੰਬਰ ਅਤੇ ਅਕਤੂਬਰ ਵਿਚ ਨਦੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਪਾਣੀ ਬਚਿਆ ਸੀ। ਮੌਨਸੂਨ ਦੀ ਬਾਰਸ਼ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਕੁਝ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਧੇ ਬਿਜਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਝੋਨੇ ਲਈ ਟਰਾਂਸਪਲਾਂਟੇਸ਼ਨ ਵਿਧੀ ਵੀ ਅਪਣਾਈ ਗਈ। ਪਰ ਦਸੰਬਰ ਦੇ ਅੱਧ ਤੱਕ ਬਾਰਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਝੋਨਾ ਨਾ ਬਚ ਸਕਿਆ। ਸਿਰਫ ਕੁਝ ਕੁ ਕਿਸਾਨ ਜਿਹਨਾਂ ਕੋਲ ਡੂੰਘੇ ਬੋਰ ਸਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰ ਸਕੇ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਪੂਰੇ ਸਾਲ ਲਈ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਜਾਂ ਕੋਈ ਆਮਦਨੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਹਾਲਾਂਕਿ, ਭਾਸਕਰਨ ਨੇ ਘੱਟ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜ ਵਾਲੀ ਫਸਲ ਬੀਜਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਕਿ ਦਸੰਬਰ ਅਤੇ ਜਨਵਰੀ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਵਾਯੂਮੰਡਲੀ ਨਮੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਉਸਨੇ ਕਾਲਾ ਗ੍ਰਾਮ (ਏ.ਡੀ.ਟੀ. -3), ਹਰਾ ਗ੍ਰਾਮ (ਦੇਸ਼ੀ ਕਿਸਮ) ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ (ਟੀ.ਐਮ.ਵੀ. -3) ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ 20 ਦਸੰਬਰ, 2016 ਨੂੰ ਬੀਜ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕੀਤੇ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੋ ਚੰਗੀਆਂ ਬੇਮੌਸਮੀ ਬਾਰਿਸ਼ਾ - ਇਕ ਵਾਰ ਦਸੰਬਰ 27-28 ਅਤੇ ਦੂਜਾ 20-21 ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਹੋਈਆਂ। ਫਸਲਾਂ ਸਿੱਚਾਈ ਬਗੈਰ ਬੜੇ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਈਆਂ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਘੱਟ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਾਰੀਆਂ ਫਸਲਾਂ 25 ਮਾਰਚ, 2017 ਨੂੰ ਕਟਵਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਦੋ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ 250 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਅ ਜੰਜੀਰ ਅਤੇ ਕਰੀਬ ਢਾਈ ਏਕੜ ਤੋਂ 1100 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਬਲੇਕ ਗ੍ਰਾਮ ਕਟਾਈ। ਉਸਨੇ ਇਕ ਏਕੜ ਤੋਂ 300 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਹਰੀ ਗ੍ਰਾਮ ਦੀ ਕਟਾਈ ਕੀਤੀ।

ਭਾਸਕਰਨ ਨੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਦਲਾਓ ਵਾਲਾ ਮਾਹੌਲ ਬਣਾਇਆ, ਜਦਕਿ ਦੂਜੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਸੰਕੁਚਿਤ ਝੋਨੇ ਦੇ ਨਾਲ ਬਦਲਦੇ ਹੋਏ ਮੌਸਮ ਦੇ ਪੈਟਰਨ ਨੂੰ ਸਮਝੇ ਬਿਨਾਂ ਫਸਲਾਂ ਬੀਜੀਆਂ ਪਰੰਤੂ ਪੂਰੀ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੀੜਤ ਹੋ ਗਏ।

ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸ਼ਬਕ :-

ਹਰ ਮਾਹੌਲ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਰਵਾਇਤੀ ਕਿਸਮਾਂ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਰਵਾਇਤੀ ਕਿਸਮਾਂ ਖਾਸ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮਾਹੌਲ ਦੀਆਂ ਤਣਾਅ ਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਕਿਸਾਨ ਇੱਕ ਮੌਸਮ ਲਈ ਯੋਗ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ‘ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਫਸਲਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ 2-3 ਸੀਜ਼ਨ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਝੋਨੇ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਾਬਾ ਦੇ ਸੀਜ਼ਨ ਵਿੱਚ ਝੋਨੇ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਦਾਲਾਂ ਦੀ ਫਸਲ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਬਾਕੀ ਬਚੀ ਨਮੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਲਹਨੀ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿਰਫ ਅੱਧ ਜਨਵਰੀ ਦੇ ਬਾਅਦ ਬੀਜਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਫਿਰ ਅਪਰੈਲ-ਮਈ ਦੇ ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਸਤਹ ਬਹੁਤ ਸੁੱਕੀ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਾਜਰੇ ਅਨਾਜ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰਾਗੀ, ਬਾਜਰਾ ਆਦਿ ਫਸਲਾਂ ਬੀਜੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਮੌਜੂਦਾ ਮੌਸਮ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਫਾਇਦਾ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਭਾਸਕਰਨ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਇਕ ਵਧੀਆ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ।

ਮਿਸਟਰ ਭਾਸਕਰਨ ਨੂੰ ਟੈਨਪੁਦੁਗਾਈ,
ਪਟੇਸਵਰਮ, ਕੁੰਭਕੋਨਾਮ, ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ, 612703
ਫੋਨ: 94428-71049

ਸੁਰੇਸ਼ ਕਾਨਾ ਕੇ
ਕੁਦੂਮਬਮ, ਨੰ .1-13 / 118,
ਸੁੰਦਰਾਜ ਨਗਰ, ਸੁਬਰਾਮਨੀਯਪੁਰਮ,
ਤ੍ਰਿਚੀ - 620 020,
ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ, ਭਾਰਤ
ਈ-ਮੇਲ:- sureshkanna1_kudumbam@yahoo.in

Source: Redesigning farming
A response to climate change
LEISA India, June 2017

ਵਧ ਰਹੇ ਸੋਕਾ ਰੋਧਕ ਬੀਜਾਂ ਨਾਲ ਮੌਸਮ ਦੇ ਖਤਰੇ ਘਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਖੇਤੀ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ

ਅੰਸ਼ੁਲ ਭਾਮਰਾ ਅਤੇ ਸਈਦ ਏ ਏ ਇਸਹਾਕੀ ਫਰਹਾਨ

ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਦੇ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨ ਅਜਿਹੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਪਣਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੀ ਹੈ, ਵਿਕਾਸ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਖੇਤ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਭੂ-ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕੀੜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਵਿਚ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਨੁਕੂਲ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੀ ਲੰਮੀ ਮਿਆਦ ਦੀ ਸਥਿਰਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿੱਚ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮੌਸਮ ਦੇ ਬਦਲਾਅ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਮੌਸਮੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਉੱਚ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਤਾਪਮਾਨ, ਬਾਰਸ਼ ਅਤੇ ਕਾਰਬਨ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਦੇ ਪੱਧਰ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕੀੜੇ, ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਬੂਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਆਉਣ ਨਾਲ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ਤੇ, ਇਹ ਮੁਨਾਫੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਮਤਾਂ, ਸਪਲਾਈ, ਮੰਗ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ

ਵਿੱਚ, ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਖੁਰਾਕ ਸੁਰੱਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਜੋਖਮ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਸਦੇ ਗੜਬੜੀ ਵਾਲੇ, ਭੁੱਖੇ ਅਤੇ ਢਲਾਣੇ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਦੁਪਹਿਰ ਵਾਲੇ ਸੋਕਿਆਂ ਨੇ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਅਮਲ ਅਤੇ ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਵਿੱਚ ਪਸ਼ੂਆਂ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਤਕਰੀਬਨ 80% ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਾਲੇ ਘਰਾਂ ਕੋਲ ਦੋ ਹੈਕਟੇਅਰ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਖੇਤਰ ਉੱਪਰ ਭਾਰੀ ਨਿਰਭਰਤਾ ਨੇ ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਨੂੰ ਇੱਕ ਉੱਚ ਜੋਖਮ ਖੇਤਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਰਵਾਇਤੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਸ਼ਵ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਾਕਾਫੀ ਹੈ। ਉਹ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਲਈ ਮਾਰਕੀਟ ਤਾਕਤਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ

ਮਾੜੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਲਪ ਚੁਣਦੇ ਹਨ । ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਉਹਨਾਂ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕੀਆਂ, ਵਿਕਾਸ ਵਿਭਾਜਨ (ਡੀ.ਏ.) ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਕਾਰਨ ਸਹਿਣੇ ਪਏ ਹਨ ।

ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ

ਡੀ.ਏ. ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਅਧਿਐਨਾਂ ਨੇ ਖੁਲਾਸਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਬਾਰਸ਼ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਗਰਮੀ ਵਿੱਚ ਤਾਪਮਾਨ ਵਿੱਚ ਕਮਵਾਰ ਵਾਧਾ ਵੇਖਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਕਣਕ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਸਰਦੀਆਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਰਵਾਇਤੀ ਗਿਆਨ ਵਿਧੀਆਂ ਅਜੇ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਮਾਹੌਲ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹਨ । ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਘਟਣ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨੌਜਵਾਨ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਜੰਗਲਾਂ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਪਤਨ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸਾਨ ਭਲੀ ਭਾਂਤੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਦਾਸੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਪਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਦੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਗਾੜ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਕਟਾਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਸਲਿਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਹੈ ।

ਐਕਸ਼ਨ ਫਰੇਮਵਰਕ

ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਘਟਨਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉੱਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਸੰਭਾਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਹ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕਮੀ ਹੈ; ਬੇਮੌਸਮੀ ਬਾਰਸ਼ ਅਤੇ ਖਰਾਬ ਮੌਸਮ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੋਕਾ ਅਤੇ ਹੜ੍ਹ । ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਅਤੇ ਫਸਲ ਦੀਆਂ ਅਸਫਲਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਤੱਥ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਡੀ.ਏ. ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਦੋ-ਧਾਰਨਾ ਵਾਲੀ ਪਹੁੰਚ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਲਵਾਯੂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦੀ ਹੈ :-

1. ਖੇਤ ਅਤੇ ਜਮੀਨੀ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕੁਸ਼ਲ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ :-

ਇਸ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਸਿਸਟਮ ਅਤੇ ਕਦਮ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਪਾਣੀ ਦੇ ਸਰੋਤ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਪੁਨਰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ । ਜਮੀਨੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਜਲ ਸਰੋਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਇਲਾਵਾ, ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕੁਸ਼ਲ ਅਤੇ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ । ਫਾਰਮ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਸਰੋਤ; ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਸਿੰਚਾਈ ਲਈ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ, ਅਣਮਿੱਥੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਗੰਭੀਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਕਾਰਨ ਸੀਮਿਤ ਜਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਅਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ, ਜਿੱਥੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸੋਕਾ ਇਕ ਨਿਯਮਿਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ।

2. ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਮਾਡਲ ਜੋ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਜੋਖਮ ਘਟਾਉਂਦੇ ਹਨ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ :-

ਡੀ.ਏ. ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿੱਚ ਮਾਡਲਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਕੁੱਲ ਫਸਲ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਦੇ ਘਾਟੇ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੋਵੇ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਮਾਡਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜੋ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸੋਕੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਤਿਅੰਤ ਮੌਸਮ ਲਈ ਢੁਕਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਅਭਿਆਸਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਬਦਲਾਵ

ਡੀ.ਏ. ਦੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦੁਆਰਾ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਏ ਗਏ ਕੁੱਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਬਦਲਾਅ ਹਨ :-

ਸੁਧਰੇ ਹੋਏ ਬੀਜ :- ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੀਜ ਵਿੱਚ ਮੌਸਮੀ ਬਦਲਾਵ ਸਹਿਣ ਦੇ ਲਈ ਟੀ ਏ ਜੀ-37, ਟੀ ਜੀ-41 ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ (ਐੱਚ ਆਈ 1479), ਪੂਰਨਾ (ਐੱਚ ਆਈ 1544), ਨਵੀਨ ਚੰਦਵਾਰੀ (ਐੱਚ ਆਈ 1418), ਕਣਕ ਲਈ ਵਿਦੀਸ਼ਾ (ਡੀ ਐਲ 788) । ਇਹ ਵਧੀਆ ਗੁਣਵੱਤਾ, ਬਿਮਾਰੀ ਰੋਧਕ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕੋ ਫਸਲ ਦੀ ਵਾਰ ਵਾਰ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਬੀਜ ਪੂਲ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਉਪਜ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਤੇ ਅੰਦਾਜ਼ਨ ਵਾਧਾ ਸੰਭਾਵੀ ਤੌਰ ਤੇ ਲਗਭਗ 20% ਦੇ ਕਰੀਬ ਸੀ ।

ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਸੁੱਕੀ ਬਿਜਾਈ :- ਡੀ.ਏ. ਦੇ ਦਖਲ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਸੁੱਕੀ ਬਿਜਾਈ ਇੱਕ ਆਮ ਅਭਿਆਸ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਣਕ ਦੇ ਲਈ ਸੁੱਕੀ ਬਿਜਾਈ ਲਈ ਵੀ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਅਭਿਆਸ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਆਮ ਘਾਟ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਕਿਸਾਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਾਹਰ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਇਸ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਨੇ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਬਿਜਾਈ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕੀਤੀ। ਸੁੱਕੀ ਬਿਜਾਈ ਦੇ ਅਸਰ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਪਾਣੀ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਘਟਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਲੱਗਭੱਗ ਲਗਭਗ 30% (ਇਕਹਿਰੀ ਸਿੰਚਾਈ ਦੇ) ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਤਪਾਦਨ 'ਤੇ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ - ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ 29.4 ਫੀਸਦੀ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ।

ਡਬਲੀਓ ਏ ਡੀ ਆਈ ਮਾਡਲ ਨੇ ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਦੇ ਕਬਾਇਲੀ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਸਥਾਈ ਛੋਟੇ ਖੇਤ ਅਧਾਰਿਤ ਆਵਾਸੀ ਰੁਝਾਨਾਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਖੇਤੀ-ਜੰਗਲਾਤ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮਾਲੀਆ ਪੈਦਾਵਾਰਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਆਵਾਸੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵੀ

ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਖੇਤੀ - ਹੋਰਤੀ ਖੇਤੀ ਮਾਡਲ ਦੀ ਬਾਗਬਾਨੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ; ਪੌਦੇ ਲਗਾਉਣ, ਮਿੱਟੀ ਸੰਭਾਲ, ਜਲ ਸਰੋਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਵਿਕਾਸ ਵੇਰੀਏਬਲ ਕਲੈਕਟਿਕ ਹਾਲਤਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵਧ ਰਹੀ ਲਚਕੀਲੇਪਨ ਲਈ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਅਤੇ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ।

ਕਿਸਾਨ ਚੰਗੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਲਈ ਲਾਈਨ ਬਿਜਾਈ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਹੋਏ।

“ਇਹਨਾਂ ਫਾਰਮ ਬੰਡਾਂ ਨੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਹੈ”

ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਅਧੀਨ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਹੈ ਫਾਰਮ ਬੰਡਾਂ ਦਾ 60 ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੋਂ 50 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਯੋਗਦਾਨ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੇ ਸਾਲ 1 ਵਿਚ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਚੈੱਕ ਡੈਮਾਂ ਅਤੇ ਗੈਬਨ ਢਾਂਚਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਥਾਨਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨੀ ਇਲਾਜ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਈ ; ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਖਰਾਬੀ ਵਿਚ ਕਮੀ ਆਵੇਗੀ

ਕਿਸਾਨ ਕਲੱਬਾਂ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਕਾਸ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿਚ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਟੀਮ ਨੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 50% ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਢਾਂਚਾ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਫਾਰਮ 'ਤੇ ਨਮੀ ਧਾਰਣ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਵੇਗਾ ਸਗੋਂ ਮਾਨਸੂਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਖੇਤਾਂ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਚੈਨਲਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਫੈਲਾਉਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫਸਲ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਪਹੁੰਚ ਸਕੇ ਕੁੱਲ 30 ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ 30 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਖੇਤਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ 64,000 ਰੁਪਏ ਦਾ

ਨਿਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਇਹ ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਕੁਦਰਤੀ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਹੁਣ ਸਾਰੇ 60 ਕਿਸਾਨ ਘੱਟ-ਘੱਟ ਰਿਪੋਰਟ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਖੇਤੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ 10-20 ਫੀਸਦੀ ਲਾਭ ਇਸ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ 'ਤੇ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ

ਪਿਪਰਾ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਕਾਸ਼ੀਰਾਮ ਕੁਸ਼ਵਾਹਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ:- “ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰਾ ਫਾਰਮ ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਕਾਸੀ ਸਤਰ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੈ, ਅਕਸਰ ਮੌਨਸੂਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੈਂ ਵਾਧੂ ਫਸਲ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਾਂਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਡਰੇਨ ਵਿਚ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਪਾਣੀ ਮੇਰੀ ਫਸਲ ਨੂੰ ਧੋਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਨਿਵੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਘਾਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਸਾਲ ਫਾਰਮ ਦੇ ਬੰਡਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਚੱਲ ਰਹੇ ਪਾਣੀ ਨੇ ਮੇਰੀ ਫਸਲ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਅਤੇ ਮੈਂ ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਧੂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ 15,000 ਰੁਪਏ ਦੀ ਵਾਧੂ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ “ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ, “ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੰਡਾਂ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਮੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਡਰੇਨ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੈ”

ਇਹ ਮਾਡਲ ਜਲਵਾਯੂ ਦੇ ਜੋਖਮਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਕਾਰਨ ਆਮਦਨ ਦਾ ਨਿਯਮਤ ਪ੍ਰਵਾਹ ਮਾਣਦੇ ਹਨ। ਖੇਤੀ ਰਿਟਰਨ ਵਿੱਚ 25% ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ 700 ਏਕੜ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੇਤਰ ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਾਅ ਵਾਲੀ ਖੇਤੀ ਅਧੀਨ ਹਨ, 80% ਲਾਭਪਾਤਰੀ ਆਬਾਦੀ ਵਿਚਕਾਰ ਪਰਵਾਸ ਵਿਚ ਕਮੀ ਆਈ ਹੈ। ਡਬਲੀਓ ਏ ਡੀ ਆਈ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਹਿ-ਲਾਭ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਾਤਾਵਰਨ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਘਟਾ ਕੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਕਾਰਬਨ ਨੂੰ ਦਰੱਖਤ ਬਾਇਓਮਾਸ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਕਾਰਬਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਾਰਬਨ ਸਿੱਕਿਨ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਚੰਗੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਦਖਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਜੈਵਿਕ ਖਾਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੈਮੀਕਲ ਦੀ ਘੱਟ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ; ਮਿਲੀ ਜੁਲੀ ਖੇਤੀ; ਬੀਜਾਂ ਦੀ ਅਨੁਕੂਲ ਘਣਤਾ, ਸੁੱਕੀ ਬਿਜਾਈ ਅਤੇ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਬਿਜਾਈ, ਇਲਾਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨਵੇਂ ਕਿਸਮ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਬੀਜ ਰੇਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬੀਜ ਫੰਗਲ ਅਤੇ ਵਾਇਰਲ ਹਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਦੇ ਹਨ; ਉਪਜ ਉੱਤੇ ਬਾਇਓ-ਮਾਪਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਏ ਸਨ।

ਬਾਹਰ ਪਹਿਚਾਣ ਅਤੇ ਘੁਮਾਉਣਾ :-

ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਦੀ ਸਾਰੀ ਆਬਾਦੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਮਾਡਲਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਅਡੈਪਸ਼ਨ ਅਤੇ ਲਚਕੀਲੇਪਣ ਦੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ, ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਆਲਟਰਨੇਟਿਵਿਜ਼ ਤਿੰਨ ਪੱਖੀ ਰਣਨੀਤੀ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਨ: ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਸੰਚਾਰ, ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਰੇਡੀਓ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਮੀਨੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਕਿਸਾਨ ਅਧਾਰਤ ਭਾਈਚਾਰਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਰਿਤ ਕਿਸਾਨ ਮੰਡਲ ਅਤੇ ਪੰਚਾਇਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ, ਜਿਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਅਤੇ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ

ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪਿੰਡ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿਰਜਿਆ ਗਿਆ।

ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਦੀ ਲੜੀ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਆਲਟਰਨੇਟਿਵਿਜ਼ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿੰਚਾਈ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵੀ ਸੰਭਾਵਤ ਸੰਭਾਵਨਾ ਲਈ ਹੈ ਹਰ ਸਾਲ 135 ਮਿਲੀਅਨ ਲੀਟਰ, ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ 30 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਬਾਰਸ਼ ਖੇਤਰ ਦੇ ਲਗਭਗ ਹੈ। 11 ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਬਲਾਕਾਂ ਦੇ 250 ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ 14,000 ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਨ ਲਈ 31,500 ਹੈਕਟੇਅਰ ਤੱਕ ਸਿੱਧੀ ਕਾਰਵਾਈ ਅਧੀਨ ਇਕੱਤਰਤਾ ਖੇਤਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੀ ਹੈ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ, ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਆਲਟਰਨੇਟਿਵਿਜ਼ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਵਿੱਚ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਸਥਾਨਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਖੇਤਰ ਭਰ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਨੁਕੂਲ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਅਪਣਾਈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਨਵਾਂ ਆਮ' ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ

ਨਿਬਿਦਤਾ ਫੁਕਾਨ ਦੇ ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਯੋਗਦਾਨ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਆਲਟਰਨੇਟਿਵਿਜ਼ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅੰਸ਼ੁਲ ਭਾਮਰਾ
ਮੈਨੇਜਰ

ਸਈਦ ਏ ਏ ਇਸਹਾਕੀ ਫਰਹਾਨ
ਵਿਕਾਸ ਵਿਕਲਪ
ਬੀ -32 ਤਾਰਾ ਕ੍ਰੈਸੈਂਟ,
ਕੁਤੁਬ ਸੰਸਥਾਗਤ ਖੇਤਰ,
ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ -110016

Source: Developing climate resilient farming
LEISA India, June 2017

ਖੇਤ ਵਿਚ 25% ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਰਿਟਰਨ ਅਤੇ 700 ਏਕੜ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਖੇਤਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਨ 80% ਦੀ ਕਮੀ ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਨੁਕੂਲ ਖੇਤੀ ਲਾਭਪਾਤਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਸ ਵਿਚ ਆਬਾਦੀ

‘ਕੋਰਲੇ ਰਘੂ’, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭੂਰੇ ਵੱਡੇ ਬਾਜਰੇ ਦੇ ਨਾਲ

ਭੁੱਲੀ-ਵਿੱਸਰੀ ਫਸਲ ਦੀ ਵਾਪਸੀ

ਭੂਰੇ ਰੰਗ ਦਾ ਬਾਜਰਾ

ਅਨੀਥਾ ਰੈਡੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਜੀ

ਬੰਗਾਲ, ਕਰਨਾਟਕ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੋਜਨ, ਵਾਪਸੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿਸਾਨ ਛੋਟੇ ਭੂਰੇ ਬਾਜ਼ਾਰਿਆਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਬਾਜਰਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਸੰਕਟ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉੱਚ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਭੂਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਉੱਚ ਬਾਜਰੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਤੇ ਅਰਧ-ਸ਼ਹਿਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚਲੇ ਪੇਂਡੂ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਜੀਵਨ-ਸ਼ੈਲੀ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਕੁਪੋਸ਼ਣ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਦਾ ਵੀ ਜਵਾਬ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਭੂਰਾ ਤੌਹਰੀ ਬਾਜਰਾ ਜਾਂ ਸੰਕੇਤਕਘਾਹ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਾਜਰੇ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਜੱਦੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਇਹ ਕਰਨਾਟਕ-ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਸਰਹੱਦੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਸੁੱਕੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵੱਧਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਰਨਾਟਕ ਦੇ ਤੁਮਕੂਰ, ਚਿੱਤਰਾੜਰਗਾ ਅਤੇ ਚਿੱਕਬੱਲਪੁਰਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਅਤੇ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਨੰਤਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਕਾਂਨਾਡਾ ਅਤੇ ਆਂਢਾਕੋਰਾ ਨੂੰ ਤੇਲਗੂ ਵਿਚ ਜੁਬਾਨੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕੋਰਲੇ ਸ਼ਬਦ, ਉੱਤਰ ਮੱਧ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਭੂਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਵੱਡੇ ਬਾਜਰੇ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ - ਇਸ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭੂਰਾ ਤੌਹਰੀ ਬਾਜਰਾ ਸਖ਼ਤ ਸੁੱਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਰਮੀ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲ ਵੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਓਹਨਾਂ ਘੱਟ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਹੜ੍ਹ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਰਲੇ ਦੀ ਪਰਛਾਵਾਂ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਫਸਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੰਜਾਈ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਹੇਠ ਵੀ ਪਰਛਾਵਾਂ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲ ਦੀ ਫਸਲ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕਰਨਾਟਕ ਦੇ ਪਾਵਗੜਾ, ਮਧੂਗਿਰੀ ਅਤੇ ਸਿਰਾ ਵਰਗੇ ਸਥਾਨਾਂ ‘ਤੇ ਸਿੰਜਾਈ ਦੇ ਰੁੱਖ ਦੀ ਛਾਂ ਹੇਠ ਭੂਰਾ ਤੌਹਰੀ ਬਾਜਰੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਜੇ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਬਾਜਰਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਖੁਰਾਕ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਫਸਲ ਸੁੱਕੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਕਸਤ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਦੇ ਤਣੇ ਅਮੀਰ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਵਿੱਚ

ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਹੈ।

ਇਹ ਮੱਧ ਅਪਰੈਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜਿਆਦਾਤਰ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਅੱਧ ਅਗਸਤ ਤਕ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪੌਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇਣਗੇ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਇਕੱਲੀ ਫਸਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਦੂਜੀਆਂ ਮੌਸਮੀ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਦੂਜੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਇਕ ਵਧੀਆ ਚੋਣ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ, ਰੈਂਡਗ੍ਰਾਮ ਮਿਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ - ਭੂਰਾ ਤੌਹਰੀ ਬਾਜਰਾ ਹਰੇਕ 12 ਕਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭੂਰਾ ਤੌਹਰੀ ਬਾਜਰਾ ਆਪਣੀ ਮੁਢਲੀ ਯੋਗਤਾ ਲਈ ਕਮਾਲ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਫਸਲ 75 ਤੋਂ 80 ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਟਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਕਿਸਾਨ ਸਿਰਫ ਚਾਰੇ ਦੇ ਮਕਸਦ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ 50 ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ ਇਸਦੀ ਵਾਢੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਛੋਟੀ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਇਸਨੂੰ ਅਗਸਤ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੱਕ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਅਨਾਜ ਦੀ ਕਾਫੀ ਸਪਲਾਈ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੌਨਸੂਨ ਦੇਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਇਹ ਫਸਲ ਜਿਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਫਸਲ ਵਧਣ ਅਤੇ ਪੱਕਣ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਬਿਜਾਈ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਨਮੀ ਅਤੇ ਇਕ ਜਾਂ ਦੋ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਵਿਧੀ ਦੇ ਨਾਲ, ਫਸਲ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਏਕੜ ਵਿੱਚ 7 ਤੋਂ 8 ਕੁਇੰਟਲ ਅਨਾਜ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੇ ਚਾਰ ਟਰੈਕਟਰ ਭਾਰ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਚਾਰਾ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਭੂਰੇ ਤੌਹਰੀ ਬਾਜਰੇ ਵਿੱਚ ਨਾ ਸਿਰਫ ਪੌਸ਼ਕ ਤੱਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਬਲਕਿ ਇਹ ਬਹੁਤ ਸੁਆਦੀ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਜਰਾ ਗਲੂਟਨ ਮੁਕਤ ਅਤੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਤੱਤਾਂ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੂਜੇ ਅਨਾਜ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ, ਕੁਦਰਤੀ ਰੋਸ਼ੇ ਦਾ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਸਰੋਤ ਹੈ। ਕੋਰਲੇ ਵਿੱਚ 12.5% ਫਾਈਬਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਦਵਾਈਆਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਾਰਡੀਓਵੈਸਕੁਲਰ ਬਿਮਾਰੀਆਂ, ਡਾਇਬੀਟੀਜ਼ ਅਤੇ ਅਲਰਜੀ ਅਤੇ ਹਾਈਪਰਗਲਾਈਸੀਮੀਆ (ਸ਼ੂਗਰ) ਦੀਆਂ ਘੱਟ ਘਟਨਾਵਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਰਿਪੋਰਟ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਬਾਜਰੇ ਨੂੰ ਨਿਯਮਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਭੂਰਾ ਤੌਹਰੀ ਬਾਜਰਾ ਆਪਣੀ ਤੇਜ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ

ਲਈ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਈ ਹੋਰ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਵੀ ਵਧੀਆ ਹੈ - ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਨਾਰੀਅਲ ਅਤੇ ਐਸੀਕਾਪੂ ਦੇ ਅਨਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਅਰੋਗ ਨਿਯੰਤਰਣ ਲਈ ਅਤੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਫਸਲ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਰੂਟ-ਨਟ ਨਮੇਟਡ ਨੂੰ ਦਬਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਤਿੱਖੀ ਪੱਤਾ ਦੀ ਬਣਤਰ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਚੂਹਿਆਂ ਦੀ ਘੁਸਪੈਠ ਨੂੰ ਰੋਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਨਾਰੀਅਲ ਅਤੇ ਖਰਬੂਤੀ ਵਿਚ ਚੂਹੇ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਫਸਲ ਵੀ ਵਧਾਈ ਹੈ।

ਬਾਜਰੇ ਨੇ ਵਾਪਸੀ ਕੀਤੀ

ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਮੈਸੂਰ ਅਤੇ ਮੰਡਿਆ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਸੌਕਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਾਜਰੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲਿਆਇਆ। ਮੰਡਿਆ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਰਾਜ ਸਾਗਰ ਡੈਮ ਤੋਂ ਦੋਹਾਂ ਖਰੀਫ ਅਤੇ ਰਬੀ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੰਜਾਈ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਵਿਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। 2015 ਵਿਚ ਸਹਿਜ ਸਮਰਵਾਦ ਦੁਆਰਾ ਆਯੋਜਿਤ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਅਤੇ ਬਾਜਰੇ ਦੇ ਮੇਲੇ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਝੋਨੇ ਅਤੇ ਗੰਨੇ ਵਰਗੀਆਂ ਸਿੰਚਾਈ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਕੇ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ। ਹਾੜੀ ਦੇ ਮੌਸਮ ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਰੀਆਂ ਲਈ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਜਰੇ ਨੂੰ ਬਰਾਮਦ ਕਰਨ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬਾਜਰੇ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ, ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਭੂਰਾ ਬਾਜਰਾ ਜੋ ਕਿ ਸੌਕਾ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਸੌ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਬਾਜਰੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਰਿਕਾਰਡ ਉਪਜ ਨਾਲ ਸਫਲ ਰਹੇ।

ਕਰਨਾਟਕ ਦੇ ਕੁਰੀਬ 2000 ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਿਸਾਨ ਕੋਰਲੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਇਸ ਦੇ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ

ਹਲੇਬੁੱਦਨੂਰੂ ਵਿਚ ਇਕ ਕਿਸਾਨ ਪੁਤਾਸਵਾਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਬਾਜਰੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਝੋਨੇ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤਾਂ ਇਹ ਆਸਾਨ ਵੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਭੂਰੇ ਵੱਡੇ ਬਾਜਰੇ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਗਰਮੀ ਅਤੇ ਘਟਣ ਵਾਲੀ ਨਮੀ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਉਪਜਾਊ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਆਸ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ ਕਿ ਫਸਲਾਂ ਬਹੁਤ ਮਜਬੂਤ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੌਕੇ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਫਸਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਖੇਤ ਕੀੜਿਆਂ ਜਾਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਮੰਡਯਾ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬਾਜਰੇ ਦਾ ਮੁੱਖ ਭੋਜਨ ਹੈ, ਪਰ ਪਿਛਲੇ 3 ਤੋਂ ਚਾਰ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਚਾਵਲ ਅਤੇ ਕਣਕ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ

ਕੋਰਲੇ ਕੁਦਰਤੀ ਰੇਸ਼ੇ ਦਾ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਸਰੋਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਭੋਜਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ । ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਫਸਲਾਂ ਝੋਨੇ ਦੀ ਫਸਲ ਦੇ ਬਾਅਦ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਨਮੀ ਦੇ ਨਾਲ ਵਧ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੰਡਿਆ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਗੁਲੂਰੋਦੋਦੀ ਤੋਂ ਕਿਸਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਪੀ. ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਅਮੀਰ ਵਾਢੀ ਦੀ ਕਟਾਈ ਕੀਤੀ । ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, “ਸਿਰਫ ਕੋਈ ਖਰਚਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਿਰਫ ਬੀਜ ਖਰੀਦਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਖਾਦ ਜਾਂ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਇਸ ਨਾਲ ਖੇਤ ਦੀ ਨਮੀ ਚੰਗਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਅਮੀਰ ਵਾਢੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ । ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਸਾਡੇ ਕਿਸਾਨ ਪਾਣੀ ਦੇ ਸੰਕਟ ‘ਤੇ ਦਬਾਅ ਪਾਉਣ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਵਾਲੀ ਸੁੱਕੀ ਫਸਲ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਗੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਲਾਭ ਹੋਵੇਗਾ” ।

ਤੁਮਕੂਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਸੀਡਰ ਤਾਲੁਕ ਹੋਂਦਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਰਘੂ ਨੇ ਫਸਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ‘ਕੋਰਲੇ ਰਘੂ’ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਕੋਰਲੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ

ਇਲਾਵਾ, ਰਘੂ ਬੀਜਾਂ ਦੀ ਸਪਲਾਈ, ਮੁੱਲਾਂਤਰਣ ਅਤੇ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ । ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, “ਕੋਰਲੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਲਾਗਤ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ । ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ, ਕਿਸਾਨ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ” ।

ਕੋਰਲੇ ਨੇ ਉੱਤਰੀ ਕਰਨਾਟਕ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ ਹੈ । ਕੁੰਦਾਲ ਤਾਲੁਕ ਦੇ ਹਾਨੂਮਾਨਾਹਾਲੀ ਅਤੇ ਮਠਿਘੱਟਾ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਿਸਾਨ, ਧਾਰਵਾੜ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਨੇ ਕੋਰਲੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ਕੋਰਲੇ ਦੀ ਪਰਛਾਈ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਆਕਰਸ਼ਿਤ, ਕੋਪਪਾਲ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕੁਝ ਕਿਸਾਨ ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਫਸਲ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ, ਕਰਨਾਟਕ ਦੇ ਕਰੀਬ 2000 ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਿਸਾਨ ਕੋਰਲੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਅਪਸਕੇਲਿੰਗ ਵਿਚ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨਾਲ, ਭੂਰਾ ਵੱਡਾ ਬਾਜ਼ਰਾ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਇਕ ਬਦਲਵੀਂ ਫਸਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜਦੋਂ ਕੋਰਲੇ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਸੌਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਬੀਜ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਕਠੋਰ ਬਣਤਰ ਕਰਕੇ

ਕੋਰਲਾ ਚੂੜੀਦਾਰ ਪੌਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਧਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਰਲੇ ਬੀਜਾਂ ਦੇ ਇਕ ਕੁਇੰਟਲ ਤੋਂ ਸਿਰਫ 40 ਤੋਂ 50 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਅਨਾਜ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਪਹਿਲਾਂ, ਅਨਾਜ ਨੂੰ ਬੀਜਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਨ ਲਈ ਪੀਹਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਅੱਜ, ਪੀਹਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਲਗਭਗ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕੋਰਲੇ ਦੇ ਬੀਜ ਆਟਾ ਮਿੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਧਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਮਸਾਲੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਜ਼ਰਾ ਸੰਸਾਧਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਮੌਜੂਦਾ ਅਨਾਜ ਮਿੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮੋਟੇ ਅਨਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਹੈ ।

ਪ੍ਰੋਸੈਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ, ਚਾਵਲ 'ਤੇ ਕੁਝ ਬਰੈਨ ਹੋਣਗੇ । ਇਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਕੋਰਲੇ ਚੌਲਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੱਥਰਾਂ ਦਾ ਅਲੱਗ ਹੋਣਾ ਔਖਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ, ਕੋਰਲੇ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਬਿੰਦੋਈ ਬਣ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਢੁਕਵੀਆਂ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਤੀਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਮੂੰਗਫਲੀ ਦੀ ਥਾਂ ਭੂਰਾ ਤੌਹਰੀ ਬਾਜਰੇ ਨੂੰ ਬਦਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਆਪਣੀ ਸੁਸਤਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧ ਗਈ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੋਰਲੇ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਆਮਦਨ ਹੋਈ ।

ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਾਰੇ ਫਾਇਦਿਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ, ਕੋਰਲੇ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਅਜੇ ਵੀ ਕੁਝ ਖੇਤਰਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੈ । ਇਹ ਘੱਟ ਕਾਸ਼ਤ ਵਾਲੀ ਫਸਲ ਹੈ ਅਤੇ ਲਗਭਗ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਦੀ ਕਗਾਰ ਉੱਤੇ ਹੈ । ਕੋਰਲੇ ਲਈ ਢੁਕਵੀਆਂ ਅਤੇ ਅਸਾਨ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ, ਹਰਮਨਪਿਆਰਤਾ ਅਤੇ ਖੋਜ ਨੇ ਖੁਰਾਕ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਕੁਪੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਜੀ
ਸਹਜਾ ਸਮਰੱਥਾ
ਨੰਬਰ 7, 2 ਕ੍ਰਾਸ, 7 ਮੈਨ, ਸੁਲਥਨਪਾਲਿਆ,
ਬੈਂਗਲੋਰ - 560032
ਈ-ਮੇਲ: sahajaindia@gmail.com

Source:
Return of the forgotten crop-Brown top millet
LEISA India, December 2017

ਕੇਰਵਾਵਾਲ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਲਈ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਮੂਲ ਅਨਾਜ਼ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸੁਰਜੀਤੀ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਮੁੜ ਜੁੜਨਾ

ਅਮਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਸਿਸੋਦੀਆ

ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਚ ਕੇਰਵਾਵਲ ਪੰਚਾਇਤ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਪਾਇਆ ਕਿ ਬਾਜ਼ਰਾ ਆਧਾਰਿਤ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਚਾਲੂ ਕਰਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਪਾਹ, ਪਿਆਜ਼ ਅਤੇ ਕਣਕ ਵਰਗੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਭੁੱਖੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਨਾ ਬਾਜ਼ਰਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਨਾ ਸਿਰਫ ਵਧੇਰੇ ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਚਾਵਲ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ, ਸਗੋਂ ਖੇਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਘਰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਦੁਬਾਰਾ ਜੁੜ ਗਏ ਜਿੱਥੇ ਬਾਜ਼ਰਾ ਕੇਂਦਰੀ ਹੈ

ਕੇਰਵਾਵਲ ਪੰਚਾਇਤ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਪਿੰਡ ਹਨ, ਕੇਰਵਾਵਲ, ਕੇਰਵਾੜੀ ਅਤੇ ਪਿਲਾ ਢਾਬਾ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਪੰਚਾਇਤ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਪਹਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਦੀ ਇੱਕ ਰਿਗ ਦੁਆਰਾ ਝੰਡਾ ਲਹਿਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ ਤੇ 'ਸੂਕਰੀ ਦਰਿਆ' ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉੱਤਰ-ਦੱਖਣ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਹੱਦ ਬਣਦੀ ਹੈ ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਝੀਲ ਅੰਦਰ ਇਸਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਟਕੜਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਖੇਤੀ ਲਈ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜੀਆਂ 'ਚ ਸੀਮਾਂਤ ਖੇਤਰਾਂ ਤੇ ਓਰਨਾਂ / ਦੇਵਬਨਸ (ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਰਿਜ਼ਰਵਡ ਖੇਤਰਾਂ) ਦੇ ਅਧੀਨ ਇਕ ਆਮ ਜੰਗਲ ਦਾ ਆਕਾਰ ਹੈ। ਕੇਰਵਾਵਲ ਵਿਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਮੁੱਖ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਚਾਇਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਤਕਰੀਬਨ 30% ਹਿੱਸਾ ਆਪਣੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ - ਪੇਸਟੋਰਲਿਲਿਟੀ ਸਰਗਰਮੀ।

ਪੰਚਾਇਤ ਵਿਚ, ਮਿਕਸਡ ਫਾਰਮਿੰਗ ਨੇ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਹਤ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਵਾਢੀ ਘਾਟੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਤਲ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਵਾਸ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਸੁੱਕੀ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਹੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਔਸਤਨ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਕਟੌਤੀ, ਹਰੇਕ ਘਰ ਲਈ 0.4 ਹੈਕਟੇਅਰ ਤੋਂ 2.5 ਹੈਕਟੇਅਰ ਤੱਕ ਦੀ ਹੈ। ਸਾਉਣੀ ਦੌਰਾਨ ਉਗਾਈਆਂ ਫਸਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਜ਼ਰਾ, ਮੱਕੀ, ਕਪਾਹ, ਜਵਾਰ; ਤੀਲ; ਮੂੰਗ; ਚੋਲਾ; ਗਵਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਰਬੀ ਸੀਜ਼ਨ ਵਿਚ ਬੀਜਣ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਿਆਜ਼, ਕਣਕ, ਰਾਈ, ਗ੍ਰਾਮ ਅਤੇ ਜੌਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵਾਧੂ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੀਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋਹਰੀ ਫਸਲ ਬੀਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸੀਮਿਤ ਖੇਤਰ ਟਿਊਬਵੈੱਲਾਂ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਗਰਮੀ ਵਿਚ ਤੀਸਰੀ ਫਸਲ ਉਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਹਾਈਬ੍ਰਿਡ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਆਮਦ ਬਹੁਤੀ ਕਰਕੇ ਦੋ ਕਾਰਣਾਂ ਕਰਕੇ ਹੋਈ ਹੈ: ਘਾਟੇ ਦੀਆਂ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਵੱਧ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪੱਕਣ ਵਾਲੇ ਬੀਜਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ। ਮਾਤਰਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਮਕੈਨਿਕੀ ਨਹੀਂ। ਰਬੀ ਸੀਜ਼ਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਰਵਾਇਤੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਣੀ

ਦੀ ਭਾਰੀ ਮਾਤਰਾ ਡੂੰਘੇ ਬੋਰਾਂ ਰਾਂਹੀ ਕੱਢੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਮਿਸ਼ਰਤ ਫਸਲ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ

ਸ਼ਾਰਣੀ 1 : ਬਦਲ ਰਹੀਆਂ ਭੋਜਨ ਆਦਤਾਂ

ਪਿਛਲੇ (ਲਗਭਗ 50-30 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ)		ਮੌਜੂਦਾ (ਪਿਛਲੇ 5-8 ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ)	
ਰੈਂਕ	ਪਕਵਾਨ	ਰੈਂਕ	ਫਸਲ / ਭਿਨ
1	ਛਾਸ ਅਤੇ ਬਾਜਰੇ ਦੀ ਰਬੜੀ ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਬਾਜਰੇ ਦੀ ਰਬੜੀ	1	ਚਾਹ
2	ਰੋਟੀ - ਬਾਜਰਾ	2	ਕਣਕ ਦੀ ਰੋਟੀ
3	ਰੋਟੀ - ਬੀਜਾਦ (ਗ੍ਰਾਮ ਅਤੇ ਜੌਂ)	3	ਬਾਜਰਾ ਰੋਟੀ ਸਿਰਫ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿੱਚ
4	ਰੋਟੀ - ਤਿਨਾਜਾ (ਗ੍ਰਾਮ, ਜੌਂ ਅਤੇ ਕਣਕ)	4	ਦਾਲ ਚਾਵਲ
5	ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਗ੍ਰਾਮ, ਮੂੰਗ, ਉਰਦ	5	ਜਿਵੇਂ ਟੀਂਡਾ, ਪਿਆਜ਼, ਗੋਬੀ, ਲੋਕੀ
6	ਕੜੀ ਬੇਸਣ ਦੀ ਗਰਮ ਨਾਲ	6	
7	ਦਾਲ - ਬੱਟੀ - ਚੁਰਮ	7	
8	ਪਿਤੋੜ (ਛਾਸ ਅਤੇ ਬੇਸਨ)	8	
9	ਚਨਾ ਮੰਗੋਡੀ, ਬੇਸਨ ਗੱਟਾ	9	
10	ਬਾਜਰੇ ਦੀ ਖਿਚੜੀ	10	
11	ਬਾਜਰਾ ਖਿਚੜੀ	11	

ਪੁਨਰ ਸਰਜੀਤ ਬਾਜਰਾ

2011-12 ਦੌਰਾਨ, ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਡਿੱਗਣ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕੇਆਰਏਪੀਏਵੀਆਈਐੱਸ (ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਆਵਾਮਾ ਪਰਿਥਿਤਕੀ ਵਿਕਾਸ ਸੰਸਥਾਨ) ਨੇ ਕੇਰਵਾਵਲ ਪੰਚਾਇਤ ਵਿਚ ਇਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਵਾਇਆ। ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਪਿਛਲੇ 10 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਬਾਜਰੇ ਖੇਤੀ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਵਿੱਚ 25% ਕਮੀ ਆਈ ਹੈ।

ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਕਾਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ: ਕਪਾਹ ਅਤੇ ਪਿਆਜ਼ ਵਰਗੀਆਂ ਨਕਦ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ; ਬਾਜਰੇ ਲਈ ਸਹੀ ਕੀਮਤ ਦੀ ਘਾਟ; ਸਰਕਾਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਨਾਕਾਫੀ ਵੇਅਰਹਾਊਸਿੰਗ ਦੀ ਸਹੂਲਤ; ਰਾਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਜਾਂ ਬਾਲਵਡੀਜ਼ ਅਤੇ ਬਾਜਰੇ ਦੀ ਕੁਟੀ / ਕਡਬੀ (ਸੁੱਕੇ ਚਾਰੇ) ਵਿਚ ਬਾਜਰਾ ਵੰਡਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਜਿਸਦਾ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਚਾਰੇ ਦੇ ਬੈਂਕਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਾ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਇਸ ਫਸਲ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਬੀਮਾ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਝਿਜਕਣ ਦਾ ਖਦਸ਼ਾ ਹੈ।

ਰੈਪਵੇਟਸ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪੀ ਡੀ ਐੱਸ (ਜਨਤਕ ਵੰਡ ਪ੍ਰਣਾਲੀ) 4 ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੰਚਾਇਤ ਵਿੱਚ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਚਾਵਲ, ਕਣਕ ਅਤੇ ਖੰਡ ਪੀ ਡੀ ਐੱਸ ਦੁਆਰਾ ਸਪਲਾਈ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਥਾਨਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਥਾਨਾਂ ਤੋਂ ਖਰੀਦਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਥਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਬਾਜਰਾ ਬਜਰਾਲ ਦਾ ਕੋਈ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਭੋਜਨ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਬਦਲ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਵੱਲ ਵਧੇਰੇ ਨਿਰਭਰ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਆਈਟਮਾਂ (ਸ਼ਾਰਣੀ 1 ਵੇਖੋ)

ਬਾਜਰੇ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਦੀ ਚੁਣੌਤੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਕੇਆਰਏਪੀਏਵੀਆਈਐੱਸ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਾਜਰਾ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੇਰਵਾਵਲ ਪੰਚਾਇਤ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਤਕਰੀਬਨ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਕਈ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਕੇਰਵਾਵਲ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਖੇਤ ਵਿਚ ਕੱਚੇ ਅਤੇ ਪਿਆਜ਼ ਦੀ ਘੱਟ-ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੇ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਜਰੇ ਦੀ

ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਚਰਚਾ ਦੌਰਾਨ; ਪੰਨੂਰਾਮ ਪ੍ਰਜਾਪਤੀ, ਦਸ਼ਰੱਥ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਕੋਰੀ ਦੇਵੀ, ਸੰਤੋ ਦੇਵੀ, ਨਨਯਾਮ ਜਾਟਵਾ, ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਜਤਵ, ਰਘੂ ਵੀਰ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਕੇਰਵਾਵਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬਾਜਰੇ ਦੇ ਲਾਭਾਂ ਬਾਰੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤੇ :- ਬਾਜ਼ਰਾ ਤਲਹਟੀ, ਮਾਰੂਥਲ, ਢਲਾਣ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਅਤੇ ਅਚਾਨਕ ਬਾਰਿਸ਼ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਮਾੜੀ ਖੇਤੀ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਹੈ) ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਸੌਕਾ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲ ਫਸਲ ਹੈ।

ਕਿਉਂਕਿ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲ ਫਸਲ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦ, ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ, ਹਾਈਬ੍ਰਿਡ ਬੀਜ, ਆਦਿ), ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਕਸ ਪਲਾਂਟ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਫਲੀਦਾਰ ਅਤੇ ਤੇਲ ਦੇ ਫਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪੌਸ਼ਕ ਅਤੇ ਸਵਾਦ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਰਦੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਨਿੱਘ, ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਘੱਟ ਲਾਗਤ ਕਾਰਨ, ਇਹ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬਾਂ ਲਈ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਹੈ।

ਬਾਜਰਾ ਜਾਨਵਰਾਂ ਲਈ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਚਾਰਾ (ਹਰਾ ਅਤੇ ਸੁੱਕਾ ਕਾੜਬੀ) ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਾਜਰਾ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਲਈ ਦਵਾਈਆਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਜਰਾ

ਸਥਾਨਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ
(ਬਾਕਸ 1 ਵੇਖੋ)।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਤਾਂ, ਕਰੋਪੇਵਸ ਨੇ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ: 1) ਰਵਾਇਤੀ ਮਿਸ਼ਰਤ ਪਲਾਂਟ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ; 2) ਉਹਨਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਿਆ ਜੋ ਬਾਜ਼ਰਾ ਮਿਲਦੇ ਪਦਾਰਥ ਲੈਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ ਜਾਂ ਜੋ ਰਵਾਇਤੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਰਵਾਇਤੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਿਸ਼ਰਤ ਬਾਜ਼ਰੇ ਅਧਾਰਤ ਫਸਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਰਮੀ-ਕੰਪੋਸਟਿੰਗ ਅਤੇ ਬਾਇਓਫਰਟੀਲਾਈਜ਼ਰ ਆਦਿ ਨੂੰ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਕਿਸਾਨ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨੀ ਨੂੰ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਐਕਸਚੇਂਜ ਲਈ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੇ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਦੌਰੇ ਆਯੋਜਿਤ ਕਰਕੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਕ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਕਿਸਾਨ ਸੁੰਦਾ ਰਾਮ ਵਰਮਾ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸੰਪਰਕ ਦੌਰੇ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਦੰਤਾਂ ਰਾਮਗੜ੍ਹ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਸੋਕੇ, ਠੰਡ, ਕੀੜੇ ਅਤੇ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਵੇਂ ਵਿਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਫਸਲਾਂ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ, ਕੇਆਰਏਪੀਏਵੀਆਈਐੱਸ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਜ਼ਰਾ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਰਾ

ਅਧਾਰਤ ਫਸਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਲਗਭਗ ਆਪਣੇ ਰਵਾਇਤੀ ਬੀਜ ਗੁਆ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਦੁਕਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਬਾਜ਼ਰਾ ਅਤੇ ਜਵਾਰ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ, ਬਦਲਣ ਅਤੇ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਕੇਆਰਏਪੀਏਵੀਆਈਐੱਸ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਰਵਾਇਤੀ ਬਾਜ਼ਰਾ ਬੀਜ ਦੀ ਖਰੀਦ ਨਾਲ, 7 ਧਾਨ (ਸੱਤ ਅਨਾਜ ਜਿਵੇਂ - ਬਾਜ਼ਰਾ, ਮੱਕੀ, ਰਾਈ, ਜੌਂ, ਜਵਾਹਰ, ਤਰ, ਜੌਂ) ਨਾਲ ਮਿਲਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫਸਲ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ, ਮਹਿਲਾ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਲਾ ਮੰਡਲ (ਐਸ.ਐੱਚ.ਜੀ.) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਮੂਹ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਇਕੱਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਬੱਚਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਦੇਖਣਾ ਚੰਗਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂਬਰ ਰਜਿਸਟਰਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਕ੍ਰੈਡਿਟ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਐਕਸਪੋਜ਼ਰ ਦੌਰੇ ਲਈ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਬੀਜ ਵੇਖੇ। ਰਵਾਇਤੀ ਬੀਜਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਐਸ.ਐੱਚ.ਜੀ ਨੇ ਬੀਜ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ। ਮਹਿਲਾ ਮੰਡਲ ਨੇ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਸਟੋਰ ਕਰਨਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਬਾਕਸ 1: ਬਾਜ਼ਰਾ, ਸਥਾਨਕ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉਪਯੋਗ

ਗੋਵਰਧਨ ਤਿਉਹਾਰ (ਦੀਵਾਲੀ ਤਿਉਹਾਰ ਦਾ ਦੂਜਾ ਦਿਨ) ਦੀ ਪੂਰਵ ਸੰਧਿਆ “ਅਨਕੁਟ” ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਚ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸਮੁੱਚਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ “ਖਾਦੀ-ਬਾਜ਼ਰਾ” ਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਅੰਜਨ ਹੈ ਜੋ ਬਾਜ਼ਰੇ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਹੈ “ਮਕਰ ਸੰਕ੍ਰਾਂਤੀ” ਦੀ ਪੂਰਵ ਸੰਧਿਆ ‘ਤੇ ਬਾਜ਼ਰਾ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਕ ਰੀਤ ਵੀ ਹੈ ਤਿਲ (ਤਿਲ) ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਚਪਾਤੀ ਬਣਾਉਣਾ “ਮਕਰ ਸੰਕ੍ਰਾਂਤੀ” ਦੇ ਦਿਨ ਸ਼ੁੱਧ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਚਾਓਲੀ (ਛੋਟੇ ਬਾਜ਼ਰੇ) ਦੇ ਲੱਭੂ ਮਹਾਂਸ਼ਿਵਰਾਤਰੀ ਦੀ ਪੂਰਵ ਸੰਧਿਆ ‘ਤੇ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਹੈ “ਬਡਪੁਆਂ” - ਦਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਅਨਾਜ ; ਬਾਜ਼ਰਾ, ਜਵਾਰ, ਮੱਕੀ, ਚਨਾ, ਤਿਲ, ਚਾਵਲ, ਕਣਕ, ਜੌਂ, ਮੋਥ, ਮੂੰਗ ਮਿਲਾਇਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕਲਸ਼ ਵਿਚ ਭਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦਸ਼ਹਰਾ ਤਿਉਹਾਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ “ਕਲਸ਼ ਪੂਜਾ” ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਬਾਜ਼ਰੇ ਦੇ ਬੀਜ ਸ਼ੁਭ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਲਈ ਕਲਸ਼ ਦੇ ਥੱਲੇ ਫੈਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ

ਇਕ ਰਸਮ “ਕੰਗਣਾ ਖੇਲਣਾ”, ਵਿਆਹ ਦੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੌਰਾਨ ਲਾੜੀ ਅਤੇ ਲਾੜਾ ਇਕ-ਦੂਜੇ ‘ਤੇ ਬਾਜ਼ਰੇ ਦੇ ਬੀਜ ਸੁੱਟਦੇ ਹਨ ਇਕ ਹੋਰ ਜਦੋਂ “ਬੱਚੇ” ਦਾ ਜਨਮ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਸਾਲ ‘ਭੰਡ’ ਰਸਮ ‘ਤੇ ਗਵਾਂਡੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਜ਼ਰੇ ਦੀ ਖੀਰ ਹੋਲੀ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ‘ਤੇ ਵੰਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ

ਪੰਛੀਆਂ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਲਈ, ਹਰ ਰੋਜ਼ “ਚੋਗਾ ਪਾਉਣਾ” ਬਾਜ਼ਰੇ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ , ਬਾਜ਼ਰਾ ਅਤੇ ਮੰਦਰਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ “ਚੀਤਾਵਲ” ਇਕ ਹੋਰ ਰੀਤੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਬਾਜ਼ਰੇ ਦਾ ਕੀੜੀਆਂ ਨੂੰ ਖੁਆਉਣਾ

ਕੇਰਵਾਵਾਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਵਾਪਸ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਪੇ ਮਿਕਸਡ ਫਸਲਾਂ ਲਗਾਉਂਦੇ ਸਨ - ਬਾਜ਼ਰਾ ਫਲੀਆਂ ਨਾਲ ਉੱਗਿਆ ਹੋਇਆ (ਜਿਵੇਂ ਉਰਦ ਅਤੇ ਮੂੰਗ) ਅਤੇ ਤਿਲਸੀਆ (ਤਿਲ ਅਤੇ ਸੈਸਮ), ਤਿਨਾਜਾ (ਤਿਨ ਅਨਾਜ- ਜੌਂ, ਚਨਾ, ਗੋਹੂ) ਗਉਚਨੀ (ਜੌਂ ਅਤੇ ਗੋਹੂ), ਬੇਜਾਦ (ਜੌਂ ਅਤੇ ਚਨਾ), 7 ਧਾਨ (ਸੱਤ ਅਨਾਜ ਜਿਵੇਂ - ਬਾਜ਼ਰਾ, ਮੱਕੀ, ਰਾਈ, ਕਣਕ, ਜਵਾਰ, ਪਿਆਰਾ ਮਟਰ ਅਤੇ ਜੌਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਜਾਣਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਪੁਰਾਣੇ ਬਾਜ਼ਰੇ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਰੇਲ ਮਿਕਸ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬੌਧਿਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸੀ

ਰਵਾਇਤੀ ਫਸਲੀ ਚੱਕਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਮਹਿਲਾ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ

ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਹਰੇਕ ਮੈਂਬਰ ਬੀਜ ਬੈਂਕ ਦੇ ਆਕਾਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਉਧਾਰ ਲਏ ਗਏ ਬੀਜਾਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਵਾਧੇ ਨਾਲ ਵਾਪਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬੀਜਾਂ ਦਾ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਟੋਰੇਜ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੀੜਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਹਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ, ਇੱਕ ਸਟੀਲ ਦੇ ਕੰਟੇਨਰ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰਾਪਾਵਿਸ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਬੀਜ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਔਰਤਾਂ ਰਵਾਇਤੀ ਬੀਜਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ, ਹਾਈਬ੍ਰਿਡ ਬੀਜਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਮਹਿੰਗੇ ਹਾਈਬ੍ਰਿਡ ਬੀਜ ਖਰੀਦਣ ਦੇ ਖਰਚੇ ਵੀ ਘੱਟ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਰਵਾਇਤੀ ਜਲ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਮੁਰੰਮਤ 'ਤੇ ਕੁਝ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਗੰਦੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਰੀਚਾਰਜ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਟੈਂਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਲਾਈ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ, ਜਲ- ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਇਲਾਜ ਸਮੇਤ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਪਾਣੀ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਪਾਣੀ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ। ਕ੍ਰਾਪਾਵਿਸ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਕਮਿਊਨਿਟੀਆਂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਬਾਜ਼ਰੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਜਮੀਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਕੇਰਵਾਲ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਦੋ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਜੋਹਡ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਪੌਦਿਆਂ, ਚਾਰਾ ਫਸਲਾਂ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਅਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇਣ ਲਈ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਕਈ ਖੇਲ (ਪਾਣੀ ਦੇ ਸਰੋਤ) ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ।

ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਨੈਟਵਰਕ, ਜਿਸਨੂੰ ਐੱਮ ਆਈ ਐੱਨ

ਬਾਜ਼ਰੇ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਸ਼ਰਤ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ 1300 ਮੱਝਾਂ, 7000 ਬੱਕਰੀਆਂ, 50 ਗਾਵਾਂ, 300 ਭੇਡਾਂ ਅਤੇ ਕੇਰਵਾਲ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ 50 ਘੋੜਿਆਂ ਲਈ ਚਾਰੇ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਈ ਹੈ

ਆਈ (ਮਿਲਟ ਨੈਟਵਰਕ ਆਫ ਇੰਡੀਆ) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੇ ਇੱਕ ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ, ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਬਾਜ਼ਰਾ ਨੀਤੀ ਲਈ ਲਾਭਿਗ ਅਤੇ ਵਕਾਲਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਬਾਜ਼ਰਾ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਗਿਆਨੀ, ਡਾਕਟਰ, ਕਿਸਾਨ ਸੰਗਠਨ ਅਤੇ ਖਪਤਕਾਰ ਸੰਗਠਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ (ਐੱਮ ਪੀ, ਸਰਪੰਚ, ਡਾਕਟਰਾਂ, ਵਿਗਿਆਨੀ, ਪੰਚ, ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਅਕਾਂ ਆਦਿ ਸਮੇਤ) 92 ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਦੇ ਪੱਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਨੂੰ ਬਾਜ਼ਰਾ ਮੁਹਿੰਮ ਚਿੱਠੀ ਭੇਜੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਮੀਡੀਆ ਨੂੰ ਵੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

“ਜੰਗਲ (ਪਸ਼ੂ) - ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਣ-ਖੇਤੀ ਤ੍ਰਿਏਕ“ ਦੁਆਰਾ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪੇਸਟੋਰਲ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਟਿਕਾਊ ਆਵਾਸੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਐੱਮ ਆਈ ਐੱਨ ਓ ਆਰ (ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਬਾਜ਼ਰੇ ਦਾ ਨੈਟਵਰਕ) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਕ੍ਰੇਪਏਵਿਸ ਨੇ ਸਥਾਈ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਲਈ ਮੁਹਿੰਮ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ ਹੈ; ਰਵਾਇਤੀ ਮਿਸ਼ਰਤ ਪਲਾਂਟ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, ਰਵਾਇਤੀ ਬੀਜ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਰਾਈ, ਗ੍ਰਾਮ, ਟਾਰ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਰਾ ਲਈ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਨੈਟਵਰਕ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ, ਅਸੀਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਐਕਸਟੈਂਸ਼ਨ ਸੇਵਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਾਜ਼ਰਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਵਾਇਤੀ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ; ਬਾਜ਼ਰਾ ਦੀ ਕੁੱਟੀ/ਕਡਬੀ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਚਾਰਾ ਦੇ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਖਰੀਦੋ ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸਪਲਾਈ ਕਰੋ, ਰਾਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ (ਪੀ ਡੀ ਐੱਸ), ਆਂਗਨਬਾੜੀ ਅਤੇ ਮਿਡ ਡੇ ਮੀਲ ਸਕੀਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਾਜ਼ਰਾ ਵੰਡੋ; ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਵੇਅਰਹਾਊਸਿੰਗ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਮੁੱਖ ਨਤੀਜੇ

ਨਾ ਸਿਰਫ ਕੇਰਵਾਲ ਪੰਚਾਇਤ ਵਿਚ ਹੀ ਸਗੋਂ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪੁਰਾਣੇ ਮਿਲਾਏ ਗਏ ਮਿਸ਼ਰਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਅਤੇ ਗੋਦ ਲੈਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੇਰਵਾਲ ਅਤੇ 14 ਗੁਆਂਢੀ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਬਾਜ਼ਰੇ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਲਾਗਤ ਵਾਲੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਰੀਬ 177 ਕਿਸਾਨ ਹੁਣ ਸਥਾਈ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀਆਂ ਸਥਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ

ਕੇਰਵਾਵਾਲ ਵਿਚ ਬਾਜਰਾ ਆਧਾਰਤ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨ

ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਕੇ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਅਤੇ ਸਥਿਰਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪਛਿੱਤਾਂ ਵਰਿ ਸਥਾਨਕ ਬੀਜਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਬਾਰੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਤਮਿਹੀ ਦੇ ਨਊਜ਼ਲੈਟਰ "ਦੇਵਬਾਈ ਮੁੜ ਬਾਤ" ਦੇ 7 ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਬਰਾਮਦ ਤੇ ਮਸਿਰਤ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ 'ਤੇ ਵਸਿਸ਼ ਤੌਰ' ਤੇ ਸਥਾਨਕ ਬੀਜਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ 'ਤੇ ਅਸਰਦਾਰ ਸੰਸਾਧਨ ਸੰਚਾਰ ਸਮੱਗਰੀ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਵੈ-ਸਹਾਇਤਾ ਸਮੂਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਵਾਇਤੀ ਬੀਜਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ 'ਬੀਜ ਬੈਂਕ' ਨੂੰ ਹੋਰ 4 ਪੰਚਾਇਤਾਂ / ਪਛਿੱਤਾਂ ਵਰਿ ਫੈਲਾਇਆ - ਕਾਲੀਖੇਲ, ਬੰਧੇ ਕਾ ਬਸ, ਕਾਰਾਪੁਰ ਅਤੇ ਬਖਤਪੁਰ। 20 ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਛਿੱਤਾਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਰਿ ਨੈਟਵਰਕਿੰਗ ਵਕਿਸਤਿ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੀਜ ਐਕਸਚੇਂਜ ਦੀ ਸੁਵਧਿਾ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਰਾਜਸਥਾਨ (ਐੱਮ ਆਈ ਐੱਨ ਓ ਆਰ) ਦਾ ਬਾਜਰਾ ਨੈਟਵਰਕ, ਇਸਦੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਅਤੇ ਐੱਮ ਆਈ ਐੱਨ ਆਈ ਵਰਗੇ ਵੱਡੇ ਨੈਟਵਰਕ ਦੇ ਹਸਿੇ ਵਜੋਂ, ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰੀ ਵਭਿਾਗ,

ਸਮਿਸਤਦਾਨਾਂ, ਐਨਜੀਓ ਅਤੇ ਨੀਤੀ ਨਰਿਮਾਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਗੱਲਬਾਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਤਨਾਂ ਨੇ ਕੌਮੀ ਖੁਰਾਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਐਕਟ ਪਾਸ ਕਰਨ ਵਰਿ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਵਕਾਲਤ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਹੁਣ ਬਾਜਰਾ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਸਮਰਥਨ ਮੁੱਲ (ਐਮ ਐਸ ਪੀ) ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਅਮਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਸਿਸੋਦੀਆ
ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਅਵਾਮ ਪਰਿਸਥਿਤਿਕੀ ਵਿਕਾਸ ਸੰਸਥਾਨ
(ਕੇ ਆਰ ਏ ਪੀ ਏ ਵੀ ਆਈ ਐੱਸ)

ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਸੈਂਟਰ

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭੁਰਾਜਿੱਧ, ਪੀ.ਓ. ਕਾਲਾ ਕੁਆਂ

ਅਲਵਰ - 301001, ਰਾਜਸਥਾਨ, ਭਾਰਤ

ਈ ਮੇਲ: krapavis_oran@rediffmail.com

Source: Reviving millets, reconnecting to cultures
LEISA India, December 2017